

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертацію

Вергалюк Марії Миколаївни

„Біблійна фразеологія в сучасній українській мові: склад, семантична структура, динаміка, функціонування ”,

подану до захисту

на здобуття наукового ступеня доктора філософії

в галузі гуманітарних наук

зі спеціальності 035 Філологія (українська мова)

(Київ, 2020. –225 с.)

Упродовж останніх десятиліть українські науковці, ліквідовуючи лакуни, що стали наслідком наскрізно атеїстичної радянської мовознавчої доктрини, усе частіше почали звертатися до проблем сакрального стилю. В їхнє поле зору, зрозуміло, не могла не потрапити Біблія, культурний феномен, що справив потужний вплив як на духовно-культурний розвиток усього людства, так і на становлення національних менталітетів, культур, мов. Святе Письмо, як відомо, – одне із потужних джерел поповнення фразеологічного фонду багатьох національних мов, української зокрема. Корпус біблійних фразеологічних одиниць із тисячолітньою історією належить до найдавніших шарів української мови, є її важливим сегментом, який сьогодні творить національно-духовну специфіку мови. Отож тема аналізованої праці Марії Миколаївни Вергалюк, присвяченої цілісному аналізу фразеологізмів біблійного походження в українській мові, безсумнівно, вирізняється актуальністю. Дослідниця, вдало обравши об'єкт дослідження, визначивши його предмет, мету і завдання, пропонує науковому загалові власне бачення задекларованої проблеми. Досягнення поставленої мети вимагало від дослідниці виконання комплексу наукових завдань: визначити зміст та обсяг поняття „фразеологічний біблійзм”; дослідити історію вивчення біблійних фразеологізмів; простежити та описати різні підходи до їх класифікації, лексикографування; проаналізувати структурно-семантичні та стилістичні особливості біблійних висловів у сучасній українській мові; простежити специфіку їх функціонування та типи

трансформацій у сучасних текстах художнього та публіцистичного стилів; визначити функції фразеологічних інновацій та їхній прагматичний потенціал.

Чітко окреслені дев'ять завдань сприяють реалізації поставленої мети – „виявлення структурно-семантичних і стилістичних особливостей, трансформацій фразеологізмів біблійного походження української мови, опис умов та особливостей функціонування досліджуваних одиниць, дослідження структурно-семантичних та функціонально-прагматичних особливостей фразеологічних перетворень-інновацій у сучасних текстах художнього та публіцистичного стилів” (с. 23).

Аргументованість отриманих наукових результатів безпосередньо залежить від обраних методів та прийомів вивчення фактичного матеріалу. Запропонована дисертацією методологія відповідає всім поставленим у роботі завданням. Композиція дослідження логічно вмотивована.

Вступ має всі необхідні складники: обґрунтовано актуальність та наукову новизну обраної теми, сформульовано мету й завдання дослідження, визначено його об'єкт, предмет і методи, розкрито теоретичне значення й практичну цінність, окреслено апробацію здобутих результатів, схарактеризовано особистий внесок здобувача та зазначено кількість публікацій за темою дисертації.

У першому розділі (*„Теоретико-методологічні аспекти лінгвістичного вивчення та лексикографічного опису біблійних фразеологічних одиниць”*) дисертація порушує низку важливих проблем, які стосуються дефініції поняття „біблійзм”, особливостей класифікації біблійних фразеологізмів (1.1), специфіки їх лексикографічної фіксації (1.2), та завершує розділ детальним описом методологічного підґрунтя проведеного дослідження (1.3). Така структура теоретико-методологічного розділу є доцільною, логічно вмотивованою та закладає основи для подальшого аналізу дібраного фактичного матеріалу.

Варто наголосити, що дослідниця не боїться торкатися дискусійних питань, таких, наприклад, як визначення та види класифікації біблійних

фразеологізмів, і, попри відсутність загальновизнаного підходу до згаданих питань, декларує власну позицію щодо них та формулює власне тлумачення поняття „біблійний фразеологізм”. Заслуговує схвалення здійснена характеристика джерел вивчення біблійних фразеологічних одиниць, одним із найважливіших з яких, на думку дисерантки, є словники (тлумачні, фразеологічні, а останнім часом і словники біблійних висловів). Проаналізувавши різні підходи до фіксації і трактування релігійних фразем у різних лексикографічних проектах, М. М. Вергалюк слушно зауважує, що, власне, лексикографічне опрацювання є надійним підґрунтям для теоретичних узагальнень щодо фразеологізмів біблійного походження, а також слугує для вивчення їх складу, структури, функціонування в українській мові (с. 47).

Другий розділ має назву „Лексикографічне відтворення біблійних фразеологічних одиниць сучасної української мови”, однак порушені в ньому питання виходять за її межі (власне лексикографічному аспектові присвячено лише підрозділ 2.4. Насамперед на основі низки типологічних ознак біблійні фразеологізми схарактеризовано щодо лексичних особливостей та із застосуванням генетичного, семантичного, структурно-граматичного, емоційно-оцінного аспектів за напрацьованими у вітчизняному мовознавстві схемами. Аналіз та класифікації фактичного матеріалу супроводжують аргументовані коментарі, наприклад, про те, що процес запозичення і переосмислення біблійних фразеологізмів призводить до змін їхнього вихідного значення, причини яких доволі різні. Однак ці зміни – безперечне „свідчення динаміки та розвитку української мови” (с. 67). Генетична, структурно-граматична та емоційно-оцінна класифікації біблійних фразеологізмів, за спостереженнями М. М. Вергалюк, фіксують загалом нормативні і для інших груп фразеологізмів типологічні ознаки, тенденції. Але їхні лексичні особливості (яскраво виражені дидактична тематика, урочиста тональність, архаїчний колорит), а також притаманні їм варіантність при незмінності загальної семантики, багата синонімічність вирізняють цю групу з-поміж інших.

I, як ми вже згадували, власне лексикографічному аспектові присвячено підрозділ 2.4. Дослідниця скрупульозно проаналізувала дефініції біблійних фразеологічних одиниць в українських фразеологічних словниках та словниках крилатих слів і висловів, простежила їхні зв'язки, виявила відмінності в складі та тлумаченні й увиразнила ці відмінності за допомогою таблиць і кількісних підрахунків. У цьому розділі авторка продемонструвала важливість зіставного вивчення фіксацій у словниках як тлумачень біблійних фразем, так і їхніх стилістичних характеристик, що, безперечно, вагомо для подальшої праці над національним корпусом фразеологічних біблійних висловів. Важливим, на наш погляд, стало залучення до аналізу фразеологізмів біблійного походження, зафікованих Додатковим томом до 11-томного Словника української мови. Чимало з них або не засвідчені в попередніх одинадцяти томах, або зазнали різноманітних модифікацій.

Третій розділ („Функціонування узуальних біблійних фразеологічних одиниць та авторських інновацій у художньому та публіцистичному стилях сучасної української літературної мови“) є логічним продовженням попереднього розділу роботи та містить практичний аналіз зібраного авторкою матеріалу. Різноаспектне опрацювання словниковых дефініції біблійних фразем дало змозу дисертанту глибоко проаналізувати ті трансформації, яких вони зазнають у текстах художнього та публіцистичного стилів. Джерелами фактичного матеріалу стали знакові тексти відомих сучасних українських письменників, мовотворчість яких є водночас орігінальною й самобутньою, але й твердить М. М. Вергалюк: „...відображає загальні тенденції розвитку лексико-фразеологічного складу сучасної української літературної мови“ (с.127). Перелік імен говорить сам за себе: Ліна Костенко, Василь Рубан, Віктор Баранов, Володимир Лис, Володимир Дрозд, Ірен Роздобудько, Марія Матіос, Мирослав Дочинець, Роман Іваничук, Юрій Андрухович, Євген Сверстюк, Євген Гуцало, Микола Рябчук, Оксана Забужко. Згадані письменники є серед українських митців слова представниками різних поколінь та різних літературних течій. Це, на нашу думку, убезпечило дослідницю від

висновків, які б стосувалися лише особливостей ідіостилів тих чи тих авторів, і дало змогу переконливо висновковувати про загальні тенденції трансформації давніх фразем як одного із джерел оновлення фразеологічної системи української мови. Ретельно проведений аналіз супроводжують слушні міркування авторки про характер змін у семантиці, структурі, стилістичному інтерпретуванні кожного з аналізованих біблійних висловів.

Висновки до роботи логічні, чітко структуровані й суголосні з висновками до окремих розділів роботи. У **Додатах** подано індекс біблійних фразеологізмів у фразеологічних словниках української мови та дві діаграми, які фіксують кількісні співвідношення структурних типів біблійних фразем та типів фразеологічних інновацій у сучасній художній прозі та публіцистиці.

Загалом дисертація свідчить про належний теоретичний рівень підготовки М. М. Вергалюк та про володіння нею методикою лінгвістичних досліджень. Роботу відзначає значний обсяг реферованої літератури (173 позиції). Також привертає увагу кількість опрацьованих джерел (14 словників фразеологізмів та 35 творів українських письменників 1996-2015 pp.). Мовлення дисертантки відповідає всім вимогам наукового стилю.

Положення, винесені на захист, достатньо апробовані на публічних наукових зібраннях (двох всеукраїнських, п'яти міжнародних, одній закордонній наукових конференціях) та обговорені на засіданні відділу лексикології, лексикографії та структурно-математичної лінгвістики Інституту української мови НАН України. Основні результати дослідження відображені в десяти публікаціях (з них – п'ять статей у наукових фахових виданнях України, одна стаття – в закордонному науковому виданні). Анотація ідентична основному змісту рецензованої праці та відображає її основні положення.

Переходячи до обов'язкової критичної частини відгуку, хочемо висловити кілька міркувань та зауважень, що виникли під час прочитання тексту дисертації:

1. В українській лінгвістиці останнім часом на позначення біблійних фразеологізмів співіснують терміни *біблейзм* і *біблійзм*. З цього приводу хотілося б почути думку дисертантки.

2. У роботі біблійні вислови неодноразово покласифіковані за різними принципами, але, тільки здійснюючи класифікацію за лексико-граматичними розрядами, дослідниця вдається до кількісних підрахунків. Хотілося б почути чому. Щоправда, в Додатку В наведено ще діаграму „Типи фразеологічних інновацій у сучасній художній прозі та публіцистиці”, але без кількісних показників.

3. Загалом відзначаючи добрий рівень фахового аналізу, хочемо зауважити, що деякі з інтерпретацій потребують уточнення:

- Так на с. 79 *аввілонське створення* та *египетський полон* (*єгипетська неволя*) потрактовані як назви певної спільноти; хоча, на нашу думку, в обох випадках йдеться про назву ситуації.
- На с. 83 „*книга за сімома печатями*” віднесено до адвербіальних, хоча це, напевно, ад’єктивний фразеологізм.
- На с. 96 біблійні вислови: *плач і скрізь зубів* / *плач і скрізь зубовний*, *найменший брат* / *менший брат, манна небесна* / *манна з неба, обіткова земля* / *обіцяна земля* – покваліфіковано як словотвірні варіанти, з чим не можемо погодитися.

4. Робота написана доброю українською літературною мовою, але, на нашу думку, авторка надміру захоплюється пасивними конструкціями (наприклад, див. с. 41: „Метод спостереження ... залучався у процесі спостережень над зібраним матеріалом”; с. 57: „...ФО, що походять із біблійних текстів, є такі, що *вживаються...*”; с. 111: „Подібні відмінності у складі БФО у вищезгаданих словниках, очевидно, *пояснюються*” тощо); трапляються також поодинокі друкарські та стилістичні огріхи (див. с. 99: „коли йдеться *провелику зливу*” і с. 162: „о, непорівнянно *насущніого* за хліб!”; с. 44: „*Методичний алгоритм дослідження...*” і с. 68: „*Фразеологізми зі структурою речення підлягають подальшому членуванню...*”).

5. Ми вже відзначали солідний список опрацьованої літератури, що засвідчив добру фахову підготовку дисертантки, але, на жаль, у ньому бракує кількох праць, зокрема чернівецьких науковців (йдеться про статтю М. Скаба і

М. Скаб „Біблійні фразеологізми як об'єкт мовної гри в сучасній українській літературі” (2012) та Г. Кузь „Біблійна фразеологія з антропонімними компонентами (українсько-словацькі паралелі)” (2020)), що мають безпосередній стосунок до теми дослідження.

Висловлені міркування та зауваження, однак, не стосуються концептуальних положень дисертаційної праці, мають рекомендаційний характер і не впливають на її загальну високу оцінку. Дослідження відзначає аргументованість міркувань і висновків, послідовність аналізу, виразність прикладів. Незаперечними є її наукова новизна та практична цінність: уперше проведено комплексний аналіз способів інноваційного використання біблійних фразеологізмів у художній літературі та публіцистиці упродовж останніх двох десятиліть; матеріали і результати дослідження знайдуть застосування в лексикографічній практиці, у викладацькій діяльності та при розробці навчальної та методичної літератури з фразеології та стилістики.

Вважаємо, що дисертація „Біблійна фразеологія в сучасній українській мові: склад, семантична структура, динаміка, функціонування” є завершеним, самостійним дослідженням цікавої та актуальної проблеми. Робота повністю відповідає вимогам Постанови Кабінету Міністрів України № 167 від 6.03.2019 р. „Про проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії”, а її авторка Вергалюк Марія Миколаївна заслуговує на присудження її наукового ступеня доктора філософії в галузі гуманітарних наук зі спеціальності 035 Філологія (українська мова).

Доктор філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри історії та культури
української мови
Чернівецького національного
університету
імені Юрія Федьковича

